

*Mr Atila Dudaš, saradnik u nastavi
Pravnog fakulteta u Novom Sadu*

ODGOVORNOST ZA NESAVESNO VOĐENJE PREGOVORA U PRAVU SRBIJE, PRAVIMA NEKIH REFORMSKIH ZEMALJA I SAVREMENIM PISANIM IZVORIMA LEX MERCATORIA

Sažetak: *Autor u predmetnom članku vrši analizu regulative instituta odgovornosti za nesavesno vođenje pregovora u normativnim aktima pojedinih zemalja. Osnovni predmet analize predstavlja regulativa iz čl. 30 Zakona o obligacionim odnosima Republike Srbije, ali je određena pažnja posvećena i regulativi pojedinih reformskih zemalja (Mađarska, Poljska), zatim zemalja koje su nekada bile u sastavu SFRJ, kao i regulativi koju predviđaju dva najznačajnija međunarodna sekundarna izvora ugovornog prava, Principi evropskog ugovornog prava i UNIDROIT Principi međunarodnih trgovinskih ugovora, kao osnovni izvori savremenog pisanog lex mercatoria.*

Analiza je pokazala da od nekadašnjih federalnih jedinica SFRJ, sada nezavisnih država, jedino Republika Hrvatska reguliše institut culpa in contrahendo na suštinski drugačiji način u odnosu na Zakon o obligacionim odnosima SFRJ iz 1978. godine. Zakon o obveznim odnosima Republike Hrvatske iz 2005. godine, s jedne strane, odgovornost za nesavesno vođenje pregovora direktno vezuje za povredu načela savesnosti i poštenja, kao general-klauzule (umesto tačnog nabrojanja slučajeva kada postoji odgovornost za culpa in contrahendo), dok s druge strane uvodi jedan poseban slučaj odgovornosti, odgovornost za povredu obaveze čuvanja poverljivih informacija druge strane sa kojom su pregovori (uspešno ili bezuspešno) vođeni. U pitanju su novine koje se čine potpuno razumnim i u skladu su sa Principima evropskog ugovornog prava i UNIDROIT Principima međunarodnih trgovinskih ugovora.

Ključne reči: *odgovornost za nesavesno vođenje pregovora, culpa in contrahendo, predugovorna odgovornost*

Uvodne napomene

Odgovornost za *culpa in contrahendo* je vrsta odgovornosti za štetu koja nastaje usled vođenja pregovora za zaključenje obligacionih ugovora na način koji je suprotan načelu savesnosti i poštenja. U pitanju je jedan relativno novi institut obligacionog prava koji se na doktrinarnom nivou uobličio tek sredinom XIX veka, u radovima istaknutog nemačkog autora, Rudolfa Jeringa, ko je razradio teoriju o odgovornosti za *culpa in contrahendo*.¹

Cilj predmetne analize je upoređivanje pozitivno-pravne regulative odgovornosti za nesavesno vođenje pregovora za zaključenje obligacionih ugovora u našem pravu sa regulativom istog instituta u drugim reformskim zemljama, pre svega sa propisima zemalja koje su pripadale nekadašnjoj SFRJ, s jedne strane, kao i sa rešenjem ovog pitanja koje nude međunarodni, odnosno komunitarni izvori *lex mercatoria*, kao što su Principi evropskog ugovornog prava i UNIDROIT Principi međunarodnih trgovinskih ugovora.

Pri tome neće biti predmet analize pravna regulativa odgovornosti za nesavesno vođenje pregovora u klasičnim evropskim građanskim zakonodavstvima (kao što su francuski Građanski zakonik iz 1804. godine, austrijski Opšti građanski zakonik iz 1811. godine, nemački Građanski zakonik iz 1896. godine i švajcarski Zakonik o obligacijama iz 1911. godine), odnosno u zemljama *common law* pravnog područja, niti će se prikazati osnovni pravci u pravnoj teoriji u vezi ovog instituta. Ta pitanja će biti predmet jedne druge analize u skorijoj budućnosti.

Odgovornost za nesavesno vođenje pregovora u pravu Republike Srbije

Zakon o obligacionim odnosima u članu 30. reguliše institut odgovornosti za nesavesno vođenje pregovora za zaključenje obligacionih ugovora, koji je ostao u neizmenjenom obliku od dana usvajanja Zakona

¹ Jehring, Rudolf, *Culpa in contrahendo, oder Schadenersatz bei nichtigen oder nicht zur Perfektion gelangten Verträgen*, Jahrbücher für die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Privatrechts, 1861, tom I, br. 4, ponovo štampan u Jehring, Gesammelte Aufsätze, 1881, str. 327.

1978. godine.² Zakon stoji na načelnom stanovištu da pregovori ne obavezuju i stranke ih mogu prekinuti u svakom momentu.³ Ovo je u skladu sa načelom slobode ugovaranja. Nikakva ugovorna obaveza ne može da proistekne za strane u pregovorima, sve dok ugovor ne bude zaključen. Ipak, Zakon predviđa odgovornost lica koje je započelo i vodilo pregovore bez stvarne namere za zaključenjem ugovora⁴ ili je, pak, stupilo u pregovore sa stvarnom namerom da se ugovor zaključi, ali je od daljeg vođenja pregovora i eventualnog zaključenja ugovora odustalo bez opravdanog razloga.⁵ Prema tome, ako pregovori nisu bili uspešni, tj. nisu rezultirali zaključenjem ugovora, a nijedno od lica u pregovorima nije bilo nesavesno, nikakva obaveza za njih ne nastaje, što proizilazi iz principa da se pregovori u svakom momentu slobodno mogu prekinuti. U takvoj situaciji jedino još ostaje sporno ko će snositi troškove neuspešnih pregovora. Zakon daje odgovor na ovo pitanje, određujući da u nedostatku sporazuma stranaka o snošenju troškova, svaka strana snosi sopstvene troškove, a zajedničke snose na jednake delove.⁶

Skica za zakonik o obligacijama i ugovorima profesora Mihaila Konstantinovića⁷, ne računajući zanemarljive stilističke razlike⁸ i odsustvo odredbi o snošenju troškova nastalih tokom i u vezi sa vođenjem pregovora, predviđa gotovo istovetno rešenje pitanja odgovornosti za nesavesno vođenje pregovora kao i Zakon o obligacionim odnosima. Ni prema Skici pregovori ne obavezuju i svaka strana ih može prekinuti u svako doba⁹, ali je predviđena odgovornost za vođenje pregovora bez stvarne namere da se zaključi ugovor¹⁰, kao i za odustanak od zaključenja ugovora bez osnovanog razloga.¹¹

Opšte uzanse za promet robom¹² ne sadrže odredbu posvećenu pitanju odgovornosti za nesavesno vođenje pregovora.

² Zakon o obligacionim odnosima, Sl. list SFRJ, br. 29/78, 39/85, 45/89 - odluka USJ i 57/89, Sl. list SRJ, br. 31/93 (u daljem tekstu: ZOO).

³ V. čl. 30. st. 1. ZOO.

⁴ V. čl. 30. st. 2. ZOO.

⁵ V. čl. 30. st. 3. ZOO.

⁶ V. čl. 30. st. 4. ZOO.

⁷ Konstantinović, Mihailo, *Obligacije i ugovori: Skica za zakonik o obligacijama i ugovorima* (Klasici jugoslovenskog prava), Službeni List SRJ, Beograd, 1996, prvi put objavljena 1969. godine u izdanju Pravnog fakulteta u Beogradu (u daljem tekstu: Skica).

⁸ Skica prof. Konstantinović, pored pregovora, predviđa i pojam pogađanja koje prethodi zaključenju ugovora. V. čl. 6. st. 1. Skice.

⁹ Ibid.

¹⁰ V. čl. 6. st. 2. Skice.

¹¹ V. čl. 6. st. 3. Skice.

¹² Opšte uzanse za promet robom, Sl. List FNRJ, br. 15/54.

Slično, ni Srpski Građanski Zakonik¹³ ne sadrži odredbu o odgovornosti za nesavesno vođenje pregovora, što ni u kom slučaju nije začuđujuće, iz razloga što SGZ spada u red prvih građanskih zakonika u Evropi, donetih u prvoj polovini XIX, kada je teorija o odgovornosti za nesavesno vođenje pregovora još bila u svom začetku.

U ovom pogledu se Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru iz 1888. godine¹⁴ može smatrati naprednijim zakonikom iz razloga što sadrži odredbu o pregovorima koji prethode zaključenju ugovora. Naime, OIZ samo deklariše princip da iz pregovora ne proističe obligacija, rečima da pogađanja i pripreme koje prethode zaključenju ugovora ne obavezuju nijednu od stranaka izuzev ako zakon nešto drugo ne propiše.¹⁵ Međutim, u samom zakoniku nije propisan nijedan slučaj odgovornosti za nesavesno vođenje pregovora.

Odgovornost za nesavesno vođenje pregovora u pravu Republike Mađarske

Mađarski građanski zakonik¹⁶ (u daljem tekstu: MGZ) ne sadrži eksplicitne odredbe o *culpa in contrahendo*, ali to ne znači da pregovarač neće odgovarati za štetu nastalu usled nesavesnog vođenja pregovora. Naime, kao osnovno načelo građanskog prava, MGZ predviđa dužnost učesnika u građanskopravnom odnosu da u ostvarivanju prava i izvršavanju obaveza postupaju u skladu sa principom savesnosti i poštenja, uz dužnost međusobne saradnje.¹⁷ Načelo savesti i poštenja i dužnosti međusobne saradnje je u domenu ugovornog prava dalje konkretizovano, jer MGZ predviđa da su ugovorne strane prilikom zaključenja ugovora dužne da vode računa o opravdanim interesima druge strane.¹⁸ Isti stav ovog člana posebno ističe da su strane pre zaključenja ugovora dužne da obaveste jednu drugu o svim važnim okolnostima u vezi ugovora koji se namerava zaključiti.¹⁹ Dužnost

¹³ Zakonik Građanski za Knjaževstvo Srbiju od 11. marta 1844. godine.

¹⁴ Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru iz 1888. godine, fototipsko izdanje sa originala iz 1888. godine, Cetinje, Obod-OUR Izdavačka djelatnost, 1980 (u daljem tekstu: OIZ).

¹⁵ V. čl. 495. OIZ-a.

¹⁶ IV Zakon iz 1959. godine o Građanskom zakoniku (1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről - Ptk) sa docnijim brojnim izmenama i dopunama (samo posle ustavnih promena u Republici Mađarskoj 1989. godine, Građanski zakonik je menjan ili dopunjen u preko 50 navrata).

¹⁷ V. 4§ (1) MGZ.

¹⁸ V. 205§ (3) MGZ.

¹⁹ Ibid.

međusobnog obaveštavanja nije ništa drugo do konkretizacija opšteg načela dužnosti saradnje pri zasnivanju obligacionih odnosa.

Prema tome, bez obzira na to da MGZ ne sadrži konkretnu odredbu o odgovornosti za nesavesno vođenje pregovora, takva odgovornost postoji i u mađarskom pravu, imajući u vidu spomenuto načelo savesnosti i poštenja i dužnosti saradnje, kao i drugo osnovno načelo MGZ-a, prema kojem sud može da obaveže lice, čije je namerno ponašanje navelo drugo savesno lice na određeno ponašanje, usled čega je bez svoje krivice pretrpelo štetu, da ovom drugom tu štetu u potpunosti ili delimično naknadi.²⁰ Očigledno, nesavesno vođenje pregovora (vođenje pregovora bez stvarne namere da se zaključi ugovor ili odustanak od daljeg vođenja pregovora bez opravdanog razloga) ispunjava uslove pozivanja na odgovornost prema navedenom načelu, te će nesavesni pregovarač biti dužan da naknadi štetu savesnom pregovaraču.

Važno je istaći da je proces rekodifikacije mađarskog građanskog zakonika trenutno u toku. Posle dugih pripremnih radova, koji su započeli još 1998. godine, predlog novog MGZ-a je 2006. godine konačno objavljen i dostupan stručnoj javnosti,²¹ koji predviđa donekle drugačiju regulativu u pogledu *culpa in contrahendo*. U prilog potrebe drugačije regulative *culpa in contrahendo* izjašnjavala se već i kodifikaciona komisija, u smislu da bez obzira na to da i dosadašnje rešenje u mađarskom građanskom zakoniku predviđa odgovornost za nesavesno vođenje pregovora, usled povrede načela savesnosti i poštenja i dužnosti saradnje, bilo bi poželjno da se odgovornost za nesavesno pregovaranje u novom zakoniku reguliše kao samostalan izvor obligacija.²²

Ipak, predlog novog zakonika principijelno ne odstupa od postojećeg rešenja, u smislu da ne sadrži eksplicitnu regulativu o *culpa in contrahendo*, ali detaljnije reguliše pitanje povrede dužnosti međusobne saradnje u ugovornim odnosima, čime pitanje odgovornosti za nesavesno vođenje pregovora dobija donekle drugačiju dimenziju. Prvo, ume-

²⁰ V. 6§ MGZ.

²¹ Predlog Građanskog zakonika - normativni tekst i obrazloženje (A polgári törvénykönyv javaslat - normaszöveg és indokolás). Tekst nacrta novog mađarskog građanskog zakonika je dostupan na adresi <http://www.im.gov.hu/?mi=1&katid=193&id=217&cikkid=3316> (u daljem tekstu: Predlog MGZ-a).

²² V. Konceptija i tematika novog građanskog zakonika (Az új polgári törvénykönyv koncepciója és tematikája), objavljena uz Odluku Vlade Republike Mađarske br. 1003/2003 od 25.01.2003. godine u Službenom glasniku Republike Mađarske br. 8/2003 (tekst dostupan na adresi: <http://www.im.gov.hu/?mi=1&katid=193&id=217&cikkid=3308>) str 132. t. 3. Navedeno je, zapravo, stav akademika Lajoša Vekaša, ko je ujedno i predsednik kodifikatorske komisije.

sto dosadašnje formulacije da su stranke dužne saradivati prilikom zaključenja ugovora (što u ovom pogledu znači dužnost međusobnog obaveštavanja o svim bitnim činjenicama u vezi ugovora koji se name-rava zaključiti), Predlog MGZ-a eksplicitno ističe da se dužnost međusobne saradnje odnosi i na fazu pregovora.²³ Bitna novina u odnosu na postojeće rešenje je u tome što Predlog konkretno reguliše posledicu nepoštovanja dužnosti međusobne saradnje u slučaju kada je ugovor nastao, kao i u slučaju kada do nastanka ugovora nije došlo. U prvom slučaju, zbog povrede dužnosti saradnje stranka će odgovarati po opštim pravilima koja važe za ugovornu odgovornost.²⁴ Međutim, ako je zaključenje ugovora izostalo, a strana u pregovorima je povredila dužnost međusobne saradnje, za prouzrokovanu štetu odgovaraće po opštim pravilima koja važe za deliktnu odgovornost.²⁵ Ipak, u ovom slučaju postoji (logično) odstupanje od pravila o deliktnoj odgovornosti, jer će strana koja je povredila dužnost saradnje tokom vođenja pregovora odgovarati samo za onu štetu koju je predvidela ili morala da predvidi.²⁶ Teret dokazivanja krivice štetnika, odnosno činjenice da li je on predvideo mogućnost nastanka štete usled povrede dužnosti međusobne saradnje ili je to bio dužan predvideti snosi oštećeni.²⁷ Ovo je odstupanje od opšteg pravila prema kojem za uspešno podnošenje tužbe tužilac-oštećeni treba da dokaže postojanje samo dva uslova odgovornosti, nastanak štete i uzročnu vezu između radnje/propuštanja štetnika i nastale štete. Po opštim pravilima deliktne odgovornosti, štetnik snosi teret dokazivanja da se nastala šteta ne može pripisati njegovoj krivici.²⁸

Kao što smo videli, ni Predlog novog mađarskog građanskog zakoni-ka ne sadrži deklaraciju o tome da u načelu pregovori ne obavezuju, kao ni konkretnu odredbu o odgovornosti za nesavesno vođenje pregovora. Međutim, Predlog u ovom pogledu ipak sadrži detaljniju regulativu instituta odgovornosti za nesavesno vođenje pregovora od važećeg građanskog zakonika, jer eksplicitno propisuje da se dužnost saradnje odnosi i na fazu pregovora i da povreda te dužnosti tokom pregovora povlači deliktnu odgovornost, s jedne strane, odnosno sadrži preciznu regulativu i o meri odgovornosti za povredu dužnosti saradnje tokom pregovora, s druge.

²³ V. knjigu V, §5:31. st. (1) Predloga MGZ-a.

²⁴ V. knjigu V, §5:31. st. (2) Predloga MGZ-a.

²⁵ V. knjigu V, §5:31. st. (3) Predloga MGZ-a.

²⁶ V. knjigu V, §5:31. st. (4) Predloga MGZ-a.

²⁷ Ibidem.

²⁸ V. §339. st. (1) MGZ-a, odnosno knjigu V, §5:537. Predloga MGZ-a.

Odgovornost za nesavesno vođenje pregovora u poljskom pravu

Građanski zakonik republike Poljske iz 1964. godine²⁹ institut odgovornosti za nesavesno vođenje pregovora za zaključenje ugovora reguliše u čl. 72. st. 2.³⁰ Formulacija ove odredbe odstupa od uobičajenog teksta odredbe o *culpa in contrahendo* u zakonima drugih zemalja: strana koja je započela ili vodila pregovore protivno *dobrim običajima* (kurziv A.D.), posebno ako je pregovore vodila bez stvarne namere da se zaključi ugovor, dužna je da drugoj strani naknadi štetu koja je proistekla iz toga što je ona (druga strana - napomena A.D.) računala na to da će do zaključenja ugovora stvarno i doći.³¹ Pozivanje na dobre običaje u navedenoj odredbi, je zapravo pozivanje na načelo savesnosti i poštenja, pre svega na njegovu objektivnu komponentu, na imperativ poštenosti, što proizilazi i jezičkog konteksta čl. 72. st. 2.³²

Dalje, PGZ predviđa dužnost čuvanja poverljivih informacija do kojih se došlo tokom vođenja pregovora. Tako, u nedostatku drugačijeg sporazuma, ako je tokom vođenja pregovora, jedna strana drugoj strani saopštila informacije koje se mogu smatrati poverljivim, druga strana ne sme te informacije saopštiti ili učiniti dostupnim trećim licima, niti da iskoristi iste u sopstvenu korist.³³ Strana koja je povredila dužnost čuvanja poverljivih informacija, dužna je da naknadi drugoj strani time prouzrokovana štetu ili da joj ustupi korist koju je stekla zloupotrebom poverljivih informacija.³⁴

²⁹ Poljski građanski zakonik, donet 23. aprila 1964. godine (Dziennik Ustaw 1964, No. 16, 93), sa brojnim kasnijim izmenama i dopunama (u daljem tekstu: PGZ).

³⁰ Vrlo dugo PGZ nije sadržavao eksplicitnu odredbu o odgovornosti za nesavesno vođenje pregovora. No to ne znači da nesavesni pregovarač nije mogao odgovarati za štetu proisteklu usled nesavesnog vođenja pregovora, jer imperativ postupanja u skladu sa načelom savesnosti i poštenja u ugovornim odnosima (čl. 353.) i načelo zabrane prouzrokovanja štete (čl. 415.) su pružali dovoljan pravni osnov za to. Čl. 72. st. 2. je inkorporiran u PGZ amandmanom iz 2003. godine (Dziennik Ustaw 2003, No. 49, 408).

³¹ V. čl. 72. st. 2. PGZ.

³² Strona, która rozpoczęła lub prowadziła negocjacje z naruszeniem *dobrych obyczajów*, w szczególności bez zamiaru zawarcia umowy, jest obowiązana do naprawienia szkody, jaką druga strona poniosła przez to, że liczyła na zawarcie umowy. (kurziv - A.D.)

³³ V. čl. 72₍₁₎, st. 1 PGZ. Inače, i član 72₍₁₎ je novijeg datuma - inkorporiran je u PGZ novelama iz 2003. godine (Dziennik Ustaw 2003, No. 49, 408).

³⁴ V. čl. 72₍₁₎, st. 2 PGZ.

Odgovornost za nesavesno vođenje pregovora u pravima Republike Slovenije, Makedonije, Republike Srpske/BiH i Hrvatske

Novi Obligacijski Zakonik Republike Slovenije³⁵ iz 2001. godine sadrži doslovno istu regulativu o pregovorima³⁶ kao i naš ZOO.

U istom smislu, od rešenja ZOO-a ne odstupa ni novi Zakon o obligacionim odnosima Republike Makedonije.³⁷

Republika Srpska, odnosno Federacija BiH još nije usvojila novi zakon o obligacionim odnosima, tako da je u toj državi sa neznatnim izmenama još uvek u primeni nekadašnji savezni ZOO iz 1978. godine.³⁸ U postupku je izrada novog zakona o obligacionim odnosima, čiji je zvaničan nacrt objavljen 2003. godine, ali još nije došlo do njegovog usvajanja.³⁹ Izmene ZOO u Republici Srpskoj nisu dotakle pitanje odgovornosti za nesavesno vođenje pregovora, a ni Nacrt novog Zakona o obligacionim odnosima ne uvodi nikakvu novinu u pogledu ovog instituta, u odnosu na nekadašnji ZOO SFRJ.⁴⁰

Što se nekadašnjih federalnih jedinica SFRJ, sada nezavisnih država tiče, od rešenja ZOO suštinski odstupa jedino novi Zakon o obveznim odnosima Republike Hrvatske iz 2005. godine⁴¹, koji je stupio na snagu 1. januara 2006. godine.⁴² ZOO-Hr ne odstupa od čl. 30. ZOO SFRJ, nekadašnjeg zajedničkog zakona, jedino u pogledu deklaracije da pregovori koji prethode zaključenju ugovora načelno ne obavezuju⁴³, s jedne

³⁵ Obligacijski zakonik, Ur. list. Republike Slovenije, br. 83/2001, 32/2004, 28/2006, Odluka US: U-I-300/04-25, objavljene u Ur. list br. 29/2007 i OdlukaUS: U-I-267/06-41, objavljene u Ur. list br. 40/2007 (u daljem tekstu: OZ-SI).

³⁶ V. čl. 20. OZ-SI.

³⁷ Zakon o obligacionim odnosima (Zakon za obligacionite odnosi) Republike Makedonije, Sl. Vesnik RM br. 18/01, 78/01, 04/02, 59/02 i 05/03 (u daljem tekstu: ZOO-Mk). V. čl. 22. ZOO-Mk.

³⁸ Zakon o obligacionim odnosima, Sl. list SFRJ, br. 29/78, 39/85, 45/89 - odluka USJ i 57/89, Sl. list Republike Srpske br. 17/93 i 74/04 (u daljem tekstu: ZOO-RS).

³⁹ Zakon o obligacionim odnosima, Federacija BiH/Republika Srpska, Nacrt - stanje 16.06.2003. (u daljem tekstu: ZOO-RS Nacrt). Detaljnije o ovom nacrtu v. Perović, Slobodan, *Stručno mišljenje o Nacrtu Zakona o obligacionim odnosima Federacije BiH/Republike Srpske - knj. I, Opšti deo*, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu br. 1-2/2003, str. 11-86., Perović, Slobodan, *Stručno mišljenje o Nacrtu Zakona o obligacionim odnosima Federacije BiH/Republike Srpske - knj. II, Pojedini ugovorni obligacioni odnosi*, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu br. 3-4/2003, str. 324-416.

⁴⁰ V. čl. 26. ZOO-RS Nacrt.

⁴¹ Zakon o obveznim odnosima Republike Hrvatske, Narodne novine br. 35/2005 - u daljem tekstu: ZOO-Hr.

⁴² V. čl. 1165. ZOO-Hr.

⁴³ V. čl. 251. st. (1) ZOO-Hr.

strane, i da, u nedostatku drugačijeg sporazuma, svaka strana snosi svoje troškove za pripremu za pregovore, a zajedničke troškove dele na jednake delove, s druge.⁴⁴ Međutim, pitanja u vezi sa odgovornošću za nesavesno vođenje pregovora ZOO-Hr reguliše na drugačiji način u odnosu na naš ZOO. Naime, umesto odgovornosti za odustanak od pregovora „bez opravdanog razloga“, prema ZOO-Hr strana koja je vodila pregovore odgovaraće drugoj strani za nastalu štetu, ako je pregovore vodila ili iste prekinula „suprotno načelu savjesnosti i poštenja“.⁴⁵ Prema tome, umesto specijalne odredbe, prema kojoj bi odgovornost postojala, ako je strana odustala od zaključenja ugovora „bez opravdanog razloga“, novi hrvatski zakon uvodi u tom smislu general-klauzulu, tj. svaki prekid pregovora, odnosno vođenje pregovora na bilo koji način koji je protivan načelu savesnosti i poštenja, povlači odgovornost za naknadu štetu. Vođenje pregovora bez prave namere da se zaključi ugovor zakon ističe samo kao jedan od mogućih modaliteta povrede načela savesnosti i poštenja, a ne kao taksativno naveden slučaj kada će do odgovornosti za nesavesno vođenje pregovora doći.⁴⁶ Pozivanje na general-klauzulu umesto na neku posebnu normu u pogledu odgovornosti za nesavesno vođenje pregovora nije usamljeno rešenje u uporednom pravu.⁴⁷

Posebno je važno istaći da novi Zakon o obveznim odnosima Republike Hrvatske predviđa jednu bitnu novinu u odnosu na izvornu regulativu poreklom iz ZOO SFRJ, a to je obaveza čuvanja poverljivih informacija u vezi druge strane do kojih je strana došla tokom pregovora. Naime, vođenje pregovora podrazumeva proces komuniciranja između stranaka tokom kojeg strane mogu steći saznanje o nekim poverljivim informacijama u vezi sa drugom ugovornom stranom. Zakon eksplicitno predviđa da strana u pregovorima koja je došla u posed nekih poverljivih informacija druge strane, ne sme te informacije trećem licu saopštiti ili učiniti dostupnim.⁴⁸ Prema rečima Zakona, ovo pravilo je dispozitivne prirode, budući, da će se ono primeniti samo u slučaju da se strane nisu drugačije sporazumele.⁴⁹ Dalje, vrlo je bitno napomenuti da obaveza čuvanja poverljivih informacija postoji bez obzira na to da li je ugovor naknadno zaključen ili ne.⁵⁰ Ovo pravilo odstupa od logike odgovornosti za nesave-

⁴⁴ V. čl. 251. st. (6) ZOO-Hr.

⁴⁵ V. čl. 251. st. (2) ZOO-Hr.

⁴⁶ V. čl. 251. st. (2) ZOO-Hr. Uporedi sa čl. 30. st. 2. i 3. ZOO.

⁴⁷ V. *supra* deo o mađarskom pravu.

⁴⁸ V. čl. 251. st. (4) ZOO-Hr.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid.

sno vođenje pregovora, jer odgovornost za *culpa in contrahendo* nastupa samo u slučaju ako do zaključenja ugovora nije došlo. Ako je ugovor zaključen, na mesto predugovorne odgovornosti nastupa odgovornost za izvršenje primarne obaveze iz tako nastalog ugovornog obligacionog odnosa. Za razliku od toga, odgovornost za naknadu štete zbog saopštavanja poverljivih informacija trećim licima nastupa nezavisno od toga da li su pregovori bili uspešni ili ne, tj. da li je došlo do zaključenja ugovora ili ne. Ista odgovornost nastupa za stranu u pregovorima koja poverljive informacije druge strane nije saopštila trećem licu, već je te informacije iskoristila (zlopotrebila) u sopstvenu korist.⁵¹ Zakon reguliše i obim odgovornosti za povredu obaveze čuvanja poverljivih informacija. Tako, strana u pregovorima koja je zlopotrebila poverljive informacije, pored obaveze naknade štete koju je druga strana pretrpela usled zlopotrebe, dužna je da joj preda sve koristi koje je stekla zlopotrebom.⁵² U pitanju je obaveza potpune naknade štete koja, prema tome, obuhvata kako pretrpljenu štetu, tako i izmaklu dobit. I ovo je momenat u kojem se ova vrsta odgovornosti razlikuje od odgovornosti za *culpa in contrahendo*, gde se obim odgovornosti u načelu prostire samo na pretrpljenu štetu, a ne i na izmaklu dobit (sasvim logično, jer bi potpuna odgovornost za *culpa in contrahendo*, u smislu obaveze naknade kako pretrpljene štete tako i izmakle dobiti, izjednačila odgovornost za *culpa in contrahendo* sa ugovornom odgovornošću).

Odgovornost za nesavesno vođenje pregovora prema Principima evropskog ugovornog prava

Pitanje odgovornosti za nesavesno vođenje pregovora Principi evropskog ugovornog prava (u danjem tekstu: Principi, ili PECL)⁵³ regulišu

⁵¹ Ibid.

⁵² V. čl. 251. st. (5) ZOO-Hr.

⁵³ Principles of European Contract Law, edited by Ole Lando and Hugh Beale, Kluwer Law International, the Hague, Part I and II, 2000, Part III, 2003. Principi evropskog ugovornog prava predstavljaju projekat grupe naučnika i nekolicine pravnika praktičara, okupljenih u okviru Komisije za evropsko ugovorno pravo, da sačine zbirku materijalno-pravnih normi iz oblasti ugovornog prava, koja bi mogla predstavljati doktrinarni osnov za donošenje jednog Zakonika o ugovorima u Evropskoj Uniji. Regulisanje domena ugovornog prava komunitarnim materijalno-pravnim normama je neminovan cilj Evropske Unije, imajući u vidu da je za nesmetano funkcionisanje zajedničkog tržišta koliziona tehnika regulisanja ugovornih odnosa nedovoljna, ne obezbeđuje u potpunosti nesmetan i slobodan protok ljudi, roba, usluga i kapitala na zajedničkom tržištu. U tom nastojanju

u trećem delu drugog poglavlja, u članovima 2:301 i 2:302 (prethodni se odnosi na vođenje pregovora suprotno načelu savesnosti i poštenja, dok potonji na dužnost čuvanja poverljivih informacija do kojih se došlo tokom pregovora).

Principi prvo deklarišu načelan stav da pregovori ne obavezuju, rečima da je stranka slobodna u pregovorima i ne odgovara za neuspeh u postizanju sporazuma.⁵⁴ Međutim, strana koja je pregovore vodila, ili iste prekinula, suprotno načelu savesnosti i poštenja dužna je da drugoj strani naknadi štetu koju je nesavesnim vođenjem pregovora njoj prouzrokovala.⁵⁵ Naročito se smatra suprotnim načelu savesnosti i poštenja, ako je

Principi svakako predstavljaju dobru osnovu, koji se sada još primenjuju kao jedan od pisanih izvora *lex mercatoria*. Pod pokroviteljstvom prof. Olea Landa iz Kopenhagena prvi neformalni susreti u cilju izrade Principa započeli su još sedamdesetih godina XX veka, da bi tokom osamdesetih godina Komisija za evropsko ugovorno pravo i formalno mogla početi sa radom, uz osnovnu finansijsku podršku Komisije Evropske Unije. Poseban podstrek izradi Principa predstavljale su dve Rezolucije Evropskog Parlamenta iz 1986. i 1994. godine o neophodnosti optpočinjanja rada na nacrtu zajedničkog evropskog građanskog zakonika (Rezolucija EP od 26. maja 1989. godine, OJEC C 158/401, Rezolucija EP od 6. juna 1994., OJEC C 205 (519)). Kao rezultat ovog značajnog naučnog poduhvata, 1995. godine pojavila se prva knjiga Principa evropskog ugovornog prava, koja sadrži pravila o ispunjenju i neispunjenju ugovora, kao i o sankcijama za povredu ugovora. Druga knjiga je objavljena 1999. godine i sadrži pravila o pitanjima kao što su nastanak ugovora, zastupanje, važenje, tumačenje, sadržaj i dejstvo ugovora. Treća knjiga se pojavila 2003. godine i sadrži pravila o množini subjekata u ugovornom odnosu (ugovori sa više lica na poverilačkoj ili dužničkoj strani), prenosu potraživanja, preuzimanju duga, ustupanju ugovora, poravnanju, zastarelosti potraživanja, zabranjenim ugovorima, pojmu uslova, kamate, i sl.

⁵⁴ V. čl. 2:301, st. (1) PECL. „*A party is free to negotiate and is not liable for failure to reach an agreement.*“

⁵⁵ V. čl. 2:301, st. (2) PECL. „*However, a party who has negotiated or broken off negotiations contrary to good faith and fair dealing is liable for the losses caused to the other party.*“ Principi za označavanje načela savesnosti i poštenja koriste izraz „*good faith and fair dealing*“. U pravnoj terminologiji engleskog jezika se za načelo savesnosti i poštenja uobičajeno koristi sintagma „*good faith*“, što primarno ima subjektivnu konotaciju (označavanje subjektivne namere ugovornih strana). Međutim, načelo savesnosti i poštenja u kontinentalnom pravu ima i svoju objektivnu dimenziju, minimum „poštenosti“ koju sporazum objektivno mora doseći. Iako ovo suštinsko razlikovanje subjektivnog i objektivnog elementa savesnosti i poštenja na doktrinarnom nivou nije sporno, ova dva pojma nisu jezički jasno razgraničena u svim kontinentalnim pravnim sistemima. Ipak, u nekima jesu. Tako u nemačkoj pravnoj terminologiji se koristi termin „*gutter Glaube*“ (u smislu subjektivne savesnosti), ali i termin „*Treu und Glauben*“ (BGB §242.), koji pored subjektivno shvaćene savesnosti obuhvata i pojam poštenosti, kao objektivnu kategoriju). Slično je i u italijanskom Codice civile-u, koji poznaje pojam „*bouna fede*“ (savesnost), ali i pojam „*coretezza*“ (poštenost). Za razliku od toga, o francuskom Code civile-u, termin „*bonne foi*“ pokriva kako subjektivno, tako i objektivno značenje standarda savesnosti i poštenja. Upotreba sintagme „*fair dealing*“ (pošteno/pravično poslovanje - prevod

strana započela ili nastavila da vodi pregovore bez stvarne namere da zaključi ugovor.⁵⁶

Principi, dalje, regulišu i obavezu čuvanja poverljivih informacija do kojih je jedna strana došla tokom vođenja pregovora. Naime, ako je tokom vođenja pregovora jedna strana došla u posed poverljivih informacija koje se tiču druge strane, te informacije ne sme trećim licima učiniti dostupnim niti ih iskoristiti u sopstvenu korist, nezavisno od toga da li je ugovor kasnije zaključen ili ne.⁵⁷ Sankcija za povredu ove obaveze može da se sastoji iz naknade štete koju je druga strana pretrpela usled povrede obaveze čuvanja poverljivih informacija, kao i u ustupanju koristi drugoj ugovornoj strani koju je strana, koja je povredila dužnost čuvanja poverljivih informacija, stekla na osnovu zloupotrebe poverljivih informacija.⁵⁸ Iz same formulacije teksta se ne vidi jasno, da li se obaveza čuvanja informacija odnosi na sve informacije do kojih se došlo tokom pregovora, ili samo na neke od njih, na tzv. poverljive. Naime, nameće se pitanje da li su sve informacije do kojih su stranke došle tokom vođenja pregovora poverljive ili ne. Komentar uz čl. 2:302 daje jasan odgovor na ovo pitanje, u smislu da ne postoji opšta obaveza čuvanja svih informacija do kojih se došlo tokom vođenja pregovora. Prema tome, ova obaveza se ne odnosi na sve informacije do kojih su strane došle tokom pregovora, nego samo na one za koje je jedna strana jasno naznačila da su poverljive ili se implicitno mogu smatrati poverljivim, u svetlu okolnosti konkretnog slučaja.⁵⁹

A.D.) posle sintagme „*good faith*“ je vrlo uspešan pokušaj da se na engleskom izrazi i objektivna komponenta savesnosti i poštenja, na jeziku čiji je terminološki instrumentarium relativno nepodoban za to, budući da *common law* ne priznaje savesnost i poštenje kao opšte načelo ugovornog prava, već zahteva savesno postupanje u subjektivnom smislu (*good faith*) samo na nivou pojedinačnih instituta. Više o značenju savesnosti i poštenja vidi Földi, András, *A jóhiszeműség és tisztesség elve* (Načelo savesnosti i poštenja), Publicationis Instituti Iuris Romani Budapestiensis, Budapest, 2001; Salma, Jožef, *Načelo savesnosti i poštenja*, Glasnik Advokatske komore Vojvodine, br.5/1982, str. 1-31., čl. 1:201 PECL, sa komentarem i ilustracijama, str. 113-119.

⁵⁶ V. čl. 2:301, st. (3) PECL. „*It is contrary to good faith and fair dealing, in particular, for a party to enter into or continue negotiations with no real intention of reaching an agreement with the other party.*“

⁵⁷ V. prvu rečenicu čl. 2:302 PECL. „*If confidential information is given by one party in the course of negotiations, the other party is under a duty not to disclose that information or use it for its own purposes whether or not a contract is subsequently concluded.*“

⁵⁸ V. drugu rečenicu čl. 2:302 PECL. „*The remedy for breach of this duty may include compensation for loss suffered and restitution of the benefit received by the other party.*“

⁵⁹ V. komentar uz čl 2:302 PECL., op. cit. str. 194.

Odgovornost za nesavesno vođenje pregovora prema pravilima UNIDROIT Principa međunarodnih trgovačkih ugovora

UNIDROIT Principi međunarodnih trgovačkih ugovora (u daljem tekstu: UNIDROIT Principi)⁶⁰ pitanje odgovornosti za nesavesno vođenje pregovora regulišu u članovima 2.1.15. i 2.1.16., koji su po sadržaju gotovo identični sa dotičnim odredbama Principa evropskog ugovornog prava.

Tako, kao i Principi evropskog ugovornog prava, i UNIDROIT Principi, najpre ističu načelo da pregovori ne obavezuju strane, rečima da je svaka strana slobodna u vođenju pregovora i ne odgovara za neuspeh pregovora, tj. za nezaključenje ugovora.⁶¹ Međutim, strana koja je nesavesno vodila ili prekinula pregovore, odgovara drugoj strani za time nastalu štetu.⁶² Posebno se smatra nesavesnim vođenjem pregovora, ako je strana ušla u pregovore ili vodila iste bez stvarne namere da se zaključi ugovor.⁶³ Ova regulativa je skoro potpuno ista kao u čl. 2:301 Principa evropskog ugovornog prava. Jedina razlika, više terminološka nego suštinska, se može uočiti u tome da Principi evropskog ugovornog prava odgovornost za *culpa in contrahendo* nadovezuju na standard savesnosti i poštenja u svom pozitivnom određenju, dok UNIDROIT Principi koriste sintagmu „nesavesno pregovaranje“ (negativno određenje).⁶⁴ Ipak, ova

⁶⁰ UNIDROIT Principi međunarodnih trgovačkih ugovora su plod višegodišnjeg rada istaknutih naučnika (između ostalog i prof. dr Jelene Vilus sa Pravnog fakulteta u Beogradu), okupljenih u okviru Međunarodnog instituta za unifikaciju privatnog prava (UNIDROIT) sa sedištem u Rimu. UNIDROIT Principi predstavljaju vrlo uticajnu zbirku pravila ugovornog prava, koja se kao *lex mercatoria* sve učestalije primenjuje u praksi zaključenja ugovora sa međunarodnim elementom. Prva verzija UNIDROIT Principa je objavljena 1994. godine. Međutim, već nekoliko godina kasnije počeli su radovi na njihovoj reviziji, te je 2004. godine usledilo objavljivanje novih UNIDROIT Principa (koji se doduše, osim donekle različite numeracije članova, suštinske mnogo ne razlikuju od verzije iz 1994. godine - u normativnom delu teksta izmene su neznatne, izmene su se više ticale tekstova komentara i ilustracija). Konsolidovani tekst UNIDROIT Principa iz 2004. godine, sa komentarima i ilustracijama, je dostupan na internet adresi organizacije: <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/main.htm>.

⁶¹ V. čl. 2.1.15. st. (1) UNIDROIT Principa (2004). „*A party is free to negotiate and is not liable for failure to reach an agreement.*“

⁶² V. čl. 2.1.15. st. (2) UNIDROIT Principa (2004). „*However, a party who negotiates or breaks off negotiations in bad faith is liable for the losses caused to the other party.*“

⁶³ V. čl. 2.1.15. st. (3) UNIDROIT Principa (2004). „*It is bad faith, in particular, for a party to enter into or continue negotiations when intending not to reach an agreement with the other party.*“

⁶⁴ *negotiations in bad faith.*

naizgled nebitna razlika u formulaciji može imati i jednu suštinsku posledicu. Naime, dok Principi evropskog ugovornog prava odgovornost za nesavesno vođenje pregovora povezuju sa standardom savesnosti i poštenja (imajući u vidu kako subjektivnu, tako i objektivnu komponentu načela), formulacija pravila iz UNIDROIT Principa stvara utisak da je naglasak samo na subjektivno shvaćenoj nesavesnosti (*negotiations in bad faith*).⁶⁵

Dalje, i UNIDROIT Principi regulišu obavezu čuvanja poverljivih informacija. Naime, informacije koje je jedna od strana u pregovorima označila kao poverljive, druga strana ne sme da učini dostupnim trećem licu, niti da ih zloupotrebi u sopstvenu korist, bez obzira na to da li je kasnije došlo do zaključenja ugovora ili ne.⁶⁶ Po potrebi, sankcija za povredu ove obaveze može da se odnosi i na obavezu predaje koristi koju je strana u pregovorima, koja je zloupotrebila poverljive informacije u vezi sa drugom stranom, tom zloupotrebom stekla.⁶⁷ U ovom pogledu, rešenje Principa evropskog ugovornog prava je adekvatnije, jer prema pravilima UNIDROIT Principa obaveza čuvanja poverljivih informacija se odnosi samo na te informacije koje je druga strana takvim označila, a ne i na one koje, iako ih strana nije označila poverljivim, mogu se takvim smatrati u svetlu okolnosti konkretnog slučaja. Prema tome, Principi evropskog prava pružaju celovitiju zaštitu protiv zloupotrebe poverljivih informacija.

Zaključna razmatranja

Cilj predmetne analize je bio da se, s jedne strane, uporedi važeća regulativa instituta *culpa in contrahendo* u Zakonu o obligacionim odnosima Republike Srbije sa regulativom u pravnim sistemima država koje su nekada bile u sastavu SFRJ (Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Makedonija) u cilju utvrđenja da li su odstupili od rešenja Zakona o obligacionim odnosima, nekadašnjeg zajedničkog saveznog zakona, i ako su odstupile, u kojem pravcu i u kojoj meri su to učinile. S druge strane, izvršena je analiza regulative ovog instituta u Mađarskoj i Poljskoj, zemljama koje su reforme privatnog prava započele znatno ranije. I najzad,

⁶⁵ V. u ovom smislu Földi, op. cit., str. 69., 455. fn.

⁶⁶ V. prvu rečenicu čl. 2.1.16. UNIDROIT Principa (2004). „*Where information is given as confidential by one party in the course of negotiations, the other party is under a duty not to disclose that information or to use it improperly for its own purposes, whether or not a contract is subsequently concluded.*“

⁶⁷ V. drugu rečenicu čl. 2.1.16. UNIDROIT Principa (2004). „*Where appropriate, the remedy for breach of that duty may include compensation based on the benefit received by the other party.*“

posvećena je određena pažnja pravnoj regulativi ovog instituta u najznačajnijim savremenim pisanim izvorima ugovornog *lex mercatoria*, u Principima evropskog ugovornog prava i u UNIDROIT Principima međunarodnih trgovačkih ugovora.

Istraživanje je pokazalo da većina nekadašnjih federalnih jedinica SFRJ nije odstupila od rešenja iz Zakona o obligacionim odnosima. Po logici stvari, pravni sistem Republike Crne Gore nije bio predmet analize, budući da se Zakon o obligacionim odnosima do 2003. godine, kao feralni propis, jedinstveno primenjivao na celoj teritoriji SRJ, odnosno SCG (u čujem sastavu je bila i Republika Crna Gora), a do 2006. godine u neizmenjenom obliku kao republički zakon u Republici Srnoj Gori. Regulativa iz čl. 30 Zakona o obligacionim odnosima SFRJ se u potpuno identičnom tekstu se primenjuje u zakonima Slovenije, Makedonije i Federacije BiH, pri čemu Federacija BiH do sada još nije donela novi Zakon o obligacionim odnosima. Slovenija i Makedonija su donele nove zakone iz oblasti obligacionog prava, međutim regulativa instituta *culpa in contrahendo* u ovim zakonskim tekstovima je potpuno identična sa regulativom u Zakonu o obligacionim odnosima SFRJ.

Jedino je u pravnom sistemu Republike Hrvatske došlo do evolucije regulative ovog pravnog instituta, pri čemu se u osnovi dve novine mogu istaći. Prva je više termiinološke i načelne prirode, dok je druga suštinske. Naime, umesto konkretizacije slučajeva u kojima može doći do odgovornosti za nesavesno vođenje pregovora, kao što to čini naš Zakon o obligacionim odnosima (vođenje pregovora bez stvarne namere da se zaključi ugovor i odustajanje od daljih pregovora bez opravdanog razloga), prema novom Zakonu o obveznim odnosima Republike Hrvatske odgovornost za *culpa in contrahendo*, nastupa u svakom slučaju kada je tokom pregovora strana postupila protivno načelu savesnosti i poštenja. Bez obzira na to da je i u članu 30. Zakona o obligacionim odnosima inkorporiran duh načela savesnosti i poštenja, do odgovornosti će doći samo ako je povreda načela savesnosti i poštenja učinjena u jednom od dva predviđena modaliteta. Za razliku od toga, prema članu 251. Zakona o obveznim odnosima Republike Hrvatske odnos između *culpa in contrahendo* i načela savesnosti i poštenja je neposredan i očigledan.

Druga novina iz Zakona o obveznim odnosima Republike Hrvatske je uvođenje dužnosti čuvanja poverljivih informacija u vezi sa drugom stranom u pregovorima. Ovo je u svakom pogledu suštinska i bitna novina u novom zakonu Hrvatske, koja pokriva pitanje koje u Zakonu o obligacionim odnosima SFRJ nije bilo regulisano, kao što nije regulisano ni u važećem Zakonu o obligacionim odnosima Republike Srbije. Strana koja povredi načelo dužnosti čuvanja poverljivih informacija u vezi sa drugom

stranom, do kojih se došlo tokom pregovora, odgovara za time prouzrokovanu štetu.

Navedene novine iz Zakona o obveznim odnosima Republike Hrvatske su u potpunom skladu sa odredbama Principa evropskog ugovornog prava i UNIDROIT Principa međunarodnih trgovinskih ugovora. Oba spomenuta izvora savremenog pisanog *lex mercatoria* odgovornost za *culpa in contrahendo* direktno vezuju za princip savesnosti i poštenja i eksplicite predviđaju odgovornost za povredu obaveze čuvanja poverljivih informacija u vezi sa drugom stranom, stečenih u toku pregovora. Ovo je, po našem mišljenju, prihvatljiv pravac u razvoju instituta odgovornosti za nesavesno vođenje pregovora, koji bi svakako trebalo imati u vidu prilikom eventualnog noveliranja našeg Zakona o obligacionim odnosima, ili njegove inkorporacije u budući Građanski zakonik.

*Attila Dudás, LL.M., Assistant
Novi Sad Faculty of Law*

Liability for conducting negotiations in bad faith in the laws of Republic of Serbia, several SEE countries, PECL and in the UNIDROIT Principles of international commercial contracts

Abstract

In present paper the author analyses the legal framework of the institution of liability for conducting negotiations in bad faith (*culpa in contrahendo*) in several legal systems, namely, in the Republic of Serbia, countries that were formerly part of SFRJ (Republic of Slovenia, Croatia, Macedonia and the Federation of Bosnia and Herzegovina), Hungary and Poland. The analysis also takes into consideration the regulation in the most important contemporary written sources of *lex mercatoria*, the Principles of European contract law and the UNIDROIT Principles of international commercial contracts.

The analysis reveals that all former federal units of SFRJ, although in each country the law governing contract and tort law went through significant changes, principally remained at the regulation offered by the Law of Contracts and Torts of SFRJ from 1978, except Croatia, where the institution of *culpa in contrahendo* has been a subject of profound amendments in the new law from 2005. First, the liability for conducting negotiations in bad faith doesn't arise anymore from special situations envisaged by law (conducting negotiations without genuine intention to conclude a contract and breaking-off negotiations without a justified cause), but from any conduct which is not in line with the requirements of the general principle of good faith and fair dealing. Secondly, the Croatian law introduces the duty of confidentiality, i.e. a party conducting negotiations is under a duty not to disclose or use for its own purposes any confidential information about the other party, obtained in the course of negotiations. In case that confidential information is disclosed or improperly used, liability for damages arises, regardless whether a contract has subsequently been concluded or not.

The novelties in the new Croatian law are entirely in line with the Principles of European Contract Law and the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. The author suggests to introduce the same or similar amendments to sect. 30. of the effective Serbian Law of Contracts and Torts in the future, or to have this in mind when the question of promulgation of a Civil code becomes topical in Serbia.